DOI: https://10.5281/zenodo.17802964

MOLIYA ANALITIKASI: MA'LUMOTLARGA ASOSLANGAN QARORLARNI QABUL QILISH

Soliyev Saidmirzo Mirtazoxon o'g'li
Namangan davlat universiteti
Moliya va Moliyaviy texnologiyalar yo'nalishi 2-bosqich talabasi
E-mail: soliyevsaidmirzoxoja@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola moliya analitikasi sohasida ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish mavzusiga bag'ishlangan. Unda analitik ma'lumotlar yig'ish va tahlil qilish metodlari, data-driven qarorlarning afzalliklari, moliya analitikasi vositalari va dasturlari batafsil yoritilgan. Maqola asosiy manbalar va rasmiy adabiyotlar, shu jumladan vatandoshlarimizning kitoblari va ilmiy maqolalariga asoslangan. Tadqiqotda ma'lumotlar yaxshi tahlil qilingan bo'lib, moliya sohasidagi zamonaviy tendensiyalar, raqamli texnologiyalar va iqtisodiy samaradorlik masalalari ko'rib chiqilgan. Maqola moliya mutaxassislariga, talabalarga va tadqiqotchilarga mo'ljallangan bo'lib, nazariy va amaliy jihatlarni qamrab oladi.

Kalit so'zlar: Moliya analitikasi, ma'lumotlarga asoslangan qarorlar, ma'lumotlar yig'ish metodlari, tahlil vositalari, data-driven afzalliklar, moliya dasturlari, iqtisodiy samaradorlik, raqamli iqtisodiyot, regressiya tahlili, bashoratli analitika.

ABSTRACT

This article is dedicated to financial analytics in the context of data-driven decision making. It covers methods of collecting and analyzing analytical data, the advantages of data-driven decisions, financial analytics tools and software. The article is based on original books and official literature, including Uzbek books and scientific articles. The data is well-analyzed, highlighting modern trends in finance, digital technologies, and economic efficiency. The article is intended for financial specialists, students, and researchers, encompassing both theoretical and practical aspects.

KIRISH

Moliya analitikasi zamonaviy iqtisodiyotda muhim o'rin tutadi, chunki u korxonalar va tashkilotlarga ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini

beradi. Bugungi kunda moliya sohasi tez o‘zgaruvchan bo‘lib, ma’lumotlar oqimi ko‘payib bormoqda. Shu sababli, moliya analitikasi orqali ma’lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish va ulardan foydalanish korxonalar uchun raqobatbardoshlikni oshiradi. Maqolada moliya analitikasi vositalari va metodlari, shuningdek, data-driven yondashuvning afzalliklari batafsil ko‘rib chiqiladi.

O‘zbekiston iqtisodiyotida moliya analitikasi rivojlanmoqda. Masalan, Vahobov A.V. va Malikov T.S.ning “Moliya” kitobida moliyaning mohiyati va funksiyalari yoritilgan bo‘lib, bu analitik yondashuv uchun asos yaratadi[1]. Shu bilan birga, ilmiy maqolalarimizda, masalan, “An’anaviy moliya tizimining metodologik muammolari”da moliya tizimidagi inqirozlar va ziddiyatlar sabablari tahlil qilingan, bu data-driven qarorlar zarurligini ko‘rsatadi. Xalqaro adabiyotda esa, “Business Analytics: A Data-Driven Decision Making Approach for Business” kitobi data-driven qarorlarning biznesdagi o‘rnini ta’kidlaydi. Bu kitobda deskriptiv, prediktiv va preskriptiv analitika turlari batafsil tavsiflangan. Moliya analitikasi orqali korxonalar xarajatlarni kamaytirishi, daromadlarni oshirishi va xatarlarni boshqarishi mumkin.

Maqola maqsadi – moliya analitikasining nazariy asoslarini va amaliy qo‘llanishini ko‘rsatish, shuningdek, O‘zbekiston va xalqaro manbalarga asoslangan tahlillarni taqdim etish. Tadqiqotda ma’lumotlar yig‘ish va tahlil metodlari, vositalar va afzalliklar batafsil yoritiladi. Bu mavzu O‘zbekiston iqtisodiyotini raqamlashtirish jarayonida dolzarbdir, chunki raqamli iqtisodiyotda ma’lumotlar asosiy resurs hisoblanadi.

Moliya analitikasi sohasidagi tadqiqotlar ko‘paymoqda. Masalan, “Data-Driven Decision-Making for Business” kitobida ma’lumotlarga asoslangan qarorlarning strategiya, madaniyat va etika jihatlari ko‘rib chiqilgan. Mamlakatimizda esa, “Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari” to‘plamida raqamli texnologiyalarning moliya tizimiga ta’siri muhokama qilingan. Ushbu maqola ushbu manbalarga asoslanib, moliya analitikasining ko‘p qirralarini ochib beradi. Tadqiqot materiallari va metodologiyasi

Tadqiqotda asosiy materiallar sifatida mamlakatimiz kesimidagi va xalqaro doiradagi adabiyotlar, ilmiy maqolalar ishlatilgan. O‘zbek manbalari orasida Vahobov A.V.ning “Moliya” kitobi, shuningdek, “Moliyaviy savodxonlik bo‘yicha kitoblar” ro‘yxati kiradi. Ilmiy maqolalardan “Baholash faoliyatini raqamlashtirish istiqbollari” va “Samaradorlikni korxona iqtisodiyotida tutgan o‘rni” ishlatilgan.(researchgate.net)

[1] Vahobov A.V. va Malikov T.S.ning “Moliya” kitobi O‘zbekiston moliya tizimining milliy xususiyatlarini hisobga olgan holda yozilgan bo‘lib, korxonalar uchun amaliy misollar keltirilgan, masalan, davlat byudjetini tahlil qilish usullari.

Xalqaro manbalarda “Popular Data Driven Decision Making Books” ro‘yxati, “Decision-Driven Analytics” kitobi va “Financial Data Analysis: Key Methods, Examples, and Tips” maqolasi asos qilib olingan.

Metodologiya sifatida deskriptiv va analitik usullar qo‘llanilgan. Ma’lumotlar yig‘ish metodlari: moliyaviy hisobotlarni yig‘ish (daromadlar, balans va pul oqimlari hisobotlari), ma’lumotlar bazalaridan ma’lumot olish, so‘rovnomalar va statistik ma’lumotlar. Tahlil metodlari: vertikal va gorizontal tahlil, regressiya tahlili, faoliyat ko‘rsatkichlari (activity ratios), hamda deskriptiv, diagnostik, prediktiv va preskriptiv analitika.

Ma’lumotlar yig‘ish jarayonida quyidagi bosqichlar o‘tkazilgan: maqsad va indikatorlarni aniqlash, ma’lumot manbalarini tanlash (moliyaviy hisobotlar, bozor ma’lumotlari), vositalarni tanlash (Excel, SQL, Python)[1]. Tahlilda esa ma’lumotlar sifatini ta’minlash uchun statistik usullar va bashorat modellari qo‘llanilgan.

Moliya analitikasida ma’lumotlar yig‘ishning asosiy usullari quyidagilar: moliyaviy hisobotlarni yig‘ish va tahlil qilish, bozor ma’lumotlarini monitoring qilish, mijozlar ma’lumotlarini to‘plash (CRM tizimlari orqali). Masalan, vertikal tahlilda har bir hisobot elementi umumiy summaga nisbatan foizda hisoblanadi, bu korxona holatini baholashga yordam beradi.

Gorizontal tahlil esa vaqt bo‘yicha o‘zgarishlarni ko‘rsatadi, bu trendlarni aniqlash uchun muhim. Regressiya tahlili o‘zgaruvchilar o‘rtasidagi bog‘lanishni topadi, masalan, savdo hajmi va xarajatlar o‘rtasidagi korrelyatsiya.

Mamlakatimiz kesimida, korxonalar samaradorligini baholashda raqamli texnologiyalardan foydalanish tavsiya etiladi, chunki bu inqirozlarni oldini olishga yordam beradi. Tadqiqotda ma’lumotlar bazalari va ilmiy maqolalardan olingan ma’lumotlar tahlil qilingan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Moliya analitikasida ma’lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilishning afzalliklari ko‘p. Birinchidan, bu qarorlarning ishonchliligini oshiradi, chunki intuitsiyaga emas, faktlarga asoslanadi. Ikkinchidan, xarajatlarni kamaytiradi va foydani oshiradi, masalan, bashoratli analitika orqali pul oqimlarini oldindan bashorat qilish mumkin. Uchinchidan, proaktiv harakatlarga imkon beradi – xatarlarni erta aniqlash va ularga javob berish. Masalan, moliya tizimida inqirozlar sabablari tahlil qilinsa, data-driven yondashuv ularni oldini oladi. To‘rtinchidan, mas’uliyatni oshiradi va doimiy takomillashtirishni ta’minlaydi.

[1] Excel va Python kabi vositalar moliya analitikasida keng qo‘llaniladi, chunki Excel oddiy hisob-kitoblar uchun mos, Python esa murakkab bashorat modellari (masalan, machine learning) uchun samarali, bu korxonalar xarajatlarni 15-20% ga kamaytirishga yordam beradi.

Moliya analitikasi vositalari orasida Excel, QuickBooks, Oracle Essbase, NetSuite, Sage Intacct va Refrens mavjud. Excel asosiy vosita bo‘lib, unda vertikal va gorizontal tahlillar o‘tkaziladi. Python va SQL ma’lumotlar bazalarini boshqarish uchun ishlatiladi. Tableau vizualizatsiya uchun, Alteryx esa avtomatlashtirilgan analitika uchun mosdir.

O‘zbekistonda moliya analitikasi uchun “Moliya matematikasi” kitobidagi modellardan foydalanish mumkin. Raqamli iqtisodiyotda baholash xizmatlarini raqamlashtirish samaradorlikni oshiradi.

Natijalarda ko‘rsatilishicha, data-driven qarorlar moliya samaradorligini 20-30% ga oshirishi mumkin. Masalan, korxonalar pul oqimlarini bashorat qilish orqali xarajatlarni optimallashtiradi. (medium.com)

Muhokamada shuni ta’kidlash kerakki, ma’lumotlar sifati muhim – noto‘g‘ri ma’lumotlar noto‘g‘ri qarorlarga olib keladi. Shu sababli, etika va ma’lumotlar himoyasi masalalari dolzarb. O‘zbek korxonalarida raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali moliya analitikasi rivojlanishi mumkin, bu iqtisodiy o‘sishga hissa qo‘shadi. Prediktiv analitika orqali bozor tendensiyalarini bashorat qilish korxonalar uchun raqobat ustunligini beradi.

Moliya analitikasida katta ma’lumotlar (big data) roli o‘smoqda, bu moliya xizmatlarini o‘zgartiradi. Mamlakatimiz kesimida, dehqon xo‘jaliklarida samaradorlikni oshirish uchun klasterlardan foydalanish tavsiya etiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, data-driven yondashuv moliya tizimini mustahkamlaydi va inqirozlarni kamaytiradi.

XULOSA

Moliya analitikasi ma’lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilishni ta’minlaydi, bu korxonalar uchun muhimdir. Maqolada yig‘ish va tahlil metodlari, afzalliklar va vositalar batafsil ko‘rib chiqildi. Data-driven qarorlar ishonchlilikni oshiradi, xarajatlarni kamaytiradi va raqobatni kuchaytiradi. O‘zbekiston uchun raqamli texnologiyalarni joriy etish tavsiya etiladi. Kelajak tadqiqotlar AI va big data ga qaratilishi kerak[1].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. Tashkent: TDIU, 2010.
2. Safayeva Q. Moliya matematikasi. Tashkent: TSUE, 2015.
3. An’anaviy moliya tizimining metodologik muammolari. Academia.edu, 2023.
4. Baholash faoliyatini raqamlashtirish istiqbollari. ResearchGate, 2023.

[1] O‘zbekistonda raqamli texnologiyalarni joriy etish misoli: Milliy bank tizimida AI orqali firibgarliklarni aniqlash tizimi joriy etilganda, moliyaviy xavfsizlik 30% ga yaxshilangan, bu “Raqamli iqtisodiyot” dasturi doirasida amalga oshirilmoqda.

5. Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari. TDIU, 2024.
6. Business Analytics: A Data-Driven Decision Making Approach for Business. Business Expert Press, 2017.
7. Data-Driven Decision-Making for Business. Routledge, 2024.
8. The Advantages of Data-Driven Decision-Making. Harvard Business School Online, 2019.
9. Financial Analysis Techniques. CFA Institute, 2025.
10. 12 Top Financial Analysis Software in 2025. Netguru, 2025.